

Sygn. akt III AUa 1959/14

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 kwietnia 2015 r.

Sąd Apelacyjny - III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Gdańsku

w składzie:

Przewodniczący:	SSA Jerzy Andrzejewski
Sędziowie:	SSA Małgorzata Gerszewska (spr.) SSO del. Alicja Podlewska
Protokolant:	stażysta Katarzyna Korsak

po rozpoznaniu w dniu 15 kwietnia 2015 r. w Gdańsku

sprawy S. G.

z udziałem K. G.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddział w T.

o zwrot nienależnie pobranego świadczenia

na skutek apelacji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w T.

od wyroku Sądu Okręgowego w Toruniu IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 14 sierpnia 2014 r., sygn. akt IV U 707/14

I. uchyla zaskarżony wyrok w punkcie 1 w zakresie dotyczącym odsetek ustawowych od 18 marca 2014 roku;

II. oddala apelację w pozostałym zakresie.

Sygn. akt III AUa 1959/14

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia 12 marca 2014 r., Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w T. na podstawie art. 138 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2009 r., Nr 153, poz. 1227 ze zm.) oraz art. 84 ust.1, 9 i 11 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 2009, Nr 205, poz. 1585 ze zm.) zobowiązał S. G. do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres od 1 listopada 2011 r. do 31 sierpnia 2013 r., w kwocie 9.308,72zł i odsetek za okres od 11 listopada 2011 r. do 12 marca 2014 r. tj. do dnia wydania decyzji, w kwocie 1.800,50 zł.

W odwołaniu od powyższej decyzji S. G. podniosła, że naukę przerwała z przyczyn niezależnych od niej i nie wiedziała, że powinna o tym zawiadomić Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Wskazała, że z uwagi na swą bardzo trudną sytuację majątkową nie jest w stanie spłacić kwoty, o której mowa w decyzji.

Postanowieniami z dnia 1 lipca i 7 sierpnia 2014 r. Sąd wezwał do udziału w sprawie K. G. reprezentowaną przez opiekuna prawnego B. J..

Wyrokiem z dnia 14 sierpnia 2014 r. Sąd Okręgowy IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w T. zmienił zaskarżoną decyzję organu rentowego zobowiązując S. G. do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres od 1 listopada 2011 r. do dnia 31 sierpnia 2013 r. w wysokości 9.308,72 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 18 marca 2014 r. i oddalił odwołanie w pozostałym zakresie wskazując następujące motywy rozstrzygnięcia:

S. G. była uprawniona do renty rodzinnej na podstawie decyzji z 22 stycznia 1999 r. po zmarłym 14 stycznia 1999 r. Z. G.. Prawo do w/w świadczenia zostało przyznane skarżącej na okres do 31 sierpnia 2013 r.

Decyzją z dnia 30 lipca 2013 r. pozwany wstrzymał wypłatę renty rodzinnej odwołującej się począwszy od 1 września 2013 r. z uwagi na brak aktualnego zaświadczenia o kontynuacji nauki.

W dniu 7 stycznia 2014 r. S. G. złożyła w Oddziale wnioski o dalszą wypłatę renty rodzinnej dołączając do niego zaświadczenie z (...) z dnia 23 grudnia 2013 r. potwierdzające, iż od 11 grudnia 2013 r. jest uczestnikiem kursu „fryzjer stylistą”, przewidywany termin ukończenia kursu marzec 2015 r.

Z uwagi na powyższe pozwany wszczął postępowanie wyjaśniające z Centrum (...) dla Dorosłych w G., w wyniku którego ustalił, że S. G. była słuchaczem Liceum Ogólnokształcącego dla Dorosłych od 1 września 2010 r. i została skreślona na podstawie uchwały rady pedagogicznej z dnia 4 stycznia 2011 r. Od 4 stycznia 2011 r. S. G. nie jest słuchaczem szkoły - przerwała naukę z przyczyn od niej niezależnych (z uwagi na sytuację rodzinną).

Wnioskodawczyni nie poinformowała organu rentowego, iż w okresie od 4 stycznia 2011 r. do 31 sierpnia 2013 r. nie kontynuowała nauki. W związku z powyższym pozwany decyzją z dnia 12 marca 2014 r. wydaną na podstawie art. 138 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2009 r., nr 153, poz. 1227 ze zm.) oraz art. 84 ust.1, 9 i 11, ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. z 2009r., Nr205, poz.1585 ze zm.) zobowiązał ją do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres od 1 listopada 2011 r. do 31 sierpnia 2013 r., w kwocie 9.308,72 zł i odsetek za okres od 11 listopada 2011 r. do 12 marca 2014 r. tj. do dnia wydania decyzji, w kwocie 1.800,50 zł.

Decyzje, które otrzymywała wnioskodawczyni zawierały pouczenie dotyczące warunków wypłaty świadczenia i odpowiedzialności w przypadku nienależnie pobranych świadczeń. Odwołująca знаła więc nie tylko przesłanki uprawniające do wypłaty świadczenia, ale również konsekwencje związane z pobieraniem świadczeń nienależnych, tj. za okresy, w których nie kontynuowała nauki.

Sąd Okręgowy zważył, że w sprawie o zwrot nienależnie pobranego świadczenia zasadniczą kwestią było ustalenie czy wnioskodawczyni była uprawniona do renty rodzinnej. Wskazał, że zgodnie z art. 68 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jednolity Dz. U. z 2009r., Nr 153, poz. 1227 ze zm.) prawo do renty rodzinnej przysługuje dzieciom własnym, dzieciom drugiego małżonka i dzieciom przysposobionym

1) do ukończenia 16 lat;

2) do ukończenia nauki w szkole jeżeli ukończyła 16 lat życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia, albo

3) bez względu na wiek, jeżeli stał się całkowicie niezdolny do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolny do pracy w okresie, o którym mowa w pkt. 1 lub 2.

Celem takiego unormowania jest zapewnienie środków utrzymania młodej osobie do dnia, gdy może ona już samodzielnie zarabiać na swoje utrzymanie jeżeli nie zamierza uzyskać wyższych kwalifikacji zawodowych w drodze nauki w szkole. W sytuacji kontynuowania nauki po ukończeniu 16 roku życia, osobie takiej przysługuje prawo do dalszej wypłaty renty rodzinnej aż do ukończenia 25 roku życia. Utratę uprawnień przed ukończeniem tego wieku powoduje ukończenie nauki (dotyczy do również takich sytuacji jak usunięcie ze szkoły, skreślenie z listy studentów itp.). Nie ma bowiem wówczas przeszkód do niezwłocznego podjęcia pracy zgodnej z posiadanymi kwalifikacjami zwłaszcza, że całokształt przepisów prawnych regulujących prawo do renty rodzinnej dla dzieci wskazuje, że zasadniczym celem omawianego świadczenia jest dostarczanie środków utrzymania tym dzieciom pracownika (rencisty), które w związku z kształceniem się w szkole nie wykonują pracy stanowiącej źródło utrzymania (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1996 r., II UR 4/96, OSNP 1996/20/311). Zasadniczym celem renty rodzinnej jest dostarczenie środków utrzymania dzieciom zmarłej osoby do czasu ukończenia przez nie 16 lat dając im w ten sposób możliwość zdobycia podstawowego wykształcenia. W przypadku chęci kontynuowania nauki prawo do wypłaty dalszej renty przysługuje jednakże tylko do osiągnięcia 25 roku życia, a zatem jest ona przeznaczona dla tych dzieci, które wykazują chęć zdobycia wykształcenia i faktycznie kontynuują naukę w szkole, podnosząc swoje kwalifikacje zawodowe.

Zgodnie z treścią art. 138 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jednolity z 2009 r. Dz. U. Nr 153, poz. 1227 ze zm.), osoba która nienależnie pobrała świadczenie obowiązana jest do jego zwrotu. Świadczeniami nienależnie pobranymi (art. 138 ust. 2 pkt. 1 ustawy) są świadczenia wypłacane mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części jeżeli osoba pobierająca świadczenia była pouczona o braku prawa do ich pobierania.

Wnioskodawczyni została pouczona o braku prawa do ich pobierania, zatem zobowiązana jest do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia. Nie jest to jedyna sankcja, ponieważ art. 84 ust. 1 ustawy o s.u.s. nakłada dodatkowo obowiązek uiszczenia odsetek za zwłokę, w wysokości i na zasadach określonych przepisami prawa cywilnego. Kwoty nienależnie pobranych świadczeń podlegają zwrotowi bez odsetek, jeżeli osoba pobierająca świadczenia zawiadomiła organ wypłacający te świadczenia o zajściu okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty, a mimo to świadczenia były nadal wypłacane (art. 84 ust. 11 ustawy o s.u.s.). Odesłanie do prawa cywilnego w kwestii naliczania i ustalania odsetek oznacza, że organy ZUS naliczać powinny odsetki ustawowe (art. 359 § 2 k.c.) od dnia doręczenia decyzji obligującej do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia (por. orzecznictwo SN odnoszące się do stosunków cywilnych: wyrok z dnia 8 lipca 1977 r., II CR 233/77, Lex nr 7962; uchwała z dnia 6 marca 1991 r., III CZP 2/91, OSNCAPiUS 1991, nr 7, poz. 93; wyrok z dnia 30 marca 1998 r., III CKN 330/97, OSNCAPiUS 1998, nr 12, poz. 209). Zasada naliczania odsetek od nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych została wprowadzona wraz z wejściem w życie ustawy o s.u.s., tj. od dnia 1 stycznia 1999 r.

Sąd Okręgowy, przywołując wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 18 października 2013r., sygn. akt III AUa 229/13 wydany w identycznym stanie prawnym, podzielił stanowisko w nim wyrażone. Ustalając, że wnioskodawczyni odebrała decyzję 18 marca 2014 r. Sąd uznał, że odsetki od nienależnie pobranego świadczenia winny być naliczane od tej daty.

Wskazując na powyższe Sąd I instancji zmienił decyzję, co do daty początkowej od której wnioskodawczyni będzie zobowiązana do zapłaty świadczenia wraz z ustawowymi odsetkami, na mocy art. 477¹⁴ § 2 kpc., a w pozostałej części oddalił odwołanie 477¹⁴ § 1 kpc.

Apelację od powyższego wyroku wniósł Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w T. zarzucając Sądowi naruszenie prawa materialnego poprzez błędną wykładnię art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2009 r., nr 153, poz. 1227 ze zm.) oraz art. 84 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. z 2009 r., Nr 205, poz. 1585 ze zm.).

W uzasadnieniu apelacji pozwany podkreślił, że z językowo – logicznej wykładni sentencji wyroku wynika, że Sąd Okręgowy z jednej strony podzielił w całości stanowisko organu dając temu wyraz w punkcie I wyroku, nie podzielił stanowiska odwołującej się (o czym świadczy punkt II wyroku) jednak z uzasadnienia orzeczenia wynika, że stanowisko Sądu w zakresie żądania odsetek od dnia wypłaty świadczenia za poszczególne okresy jest odmienne. Istota sporu, podkreślił organ, sprowadza się do kwestii daty, od jakiej winny być naliczone odsetki za zwłokę od nienależnie pobranego świadczenia. Sąd I instancji nie znalazł podstaw do ich naliczenia za okres od 11 listopada 2011 r. przyznając jednocześnie, że samo nałożenie na wnioskodawczynię obowiązku zwrotu odsetek jest poprawne. Pozwany nie zgodził się ze stanowiskiem Sądu, iż odsetki winny być naliczane od daty doręczenia decyzji obligującej do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia.

Apelujący wskazał, iż w kodeksie cywilnym – do którego odwołuje art. 84 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych – brak jest ustawowej definicji odsetek. Odwołując się do piśmiennictwa i orzecznictwa skarżący wskazał na różne funkcje, jakie pełnią odsetki. Najważniejsza z nich to wynagrodzenie za korzystanie z cudzego kapitału. Odsetki nie mają jednolitego charakteru, spełniają bowiem różne funkcje gospodarcze. Co do zasady wyróżnić można dwa rodzaje odsetek: zwykłe (kapitałowe), które pełnią przede wszystkim funkcje wynagrodzenia za korzystanie z cudzego kapitału oraz odsetki za opóźnienie, stanowiące rekompensatę za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego. Pozwany podkreślił, iż obowiązek świadczenia odsetek wiąże się z korzystaniem z pieniędzy. Korzystanie jest podstawowym uprawnieniem właściciela, do treści którego tradycyjnie zalicza się uprawnienie do posiadania rzeczy (ius possidendi), do używania rzeczy (ius utendi), do pobierania pożytków (ius fruendi), do dyspozycji faktycznej, włącznie z uprawnieniem zniszczenia rzeczy (ius abudenti). Dla powstania obowiązku świadczenia odsetek konieczne jest zatem, aby właściciel rzeczy przekazał prawo do korzystania z rzeczy innej osobie. Innymi słowy pojęcie odsetek rozumiane jest jako wynagrodzenie za korzystanie przez dłużnika z cudzych pieniędzy należnych wierzycielowi, obliczone według określonej stopy procentowej w stosunku do wysokości kapitału oraz okresu jego eksploatacji. Powyższe przemawia, zdaniem apelującego, za prawidłowością skarżonej decyzji i wskazaną w niej datą początkową naliczania odsetek.

Organ rentowy zwrócił też uwagę na regulację zawartą w art. 84 ust. 11 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, zgodnie z którą kwoty nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych podlegają zwrotowi bez odsetek za zwłokę, tylko wówczas kiedy osoba pobierająca świadczenia zawiadomiła organ wypłacający te świadczenie o zajściu okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty, a mimo to świadczenia były nadal wypłacane. Wnioskodawczym nie poinformowała o zaprzestaniu nauki w związku z czym każdego miesiąca wchodziła w posiadanie pieniędzy z państwowego funduszu ubezpieczeń społecznych, dysponując nimi bezpodstawnie. Oznacza to, że odsetki winny być naliczone poczynając od 11 listopada 2011 r., rekompensując spadek wartości pieniądza, którymi niezasadnie dysponowała wnioskodawczyni, pozbawiając zasilenie nimi funduszu ubezpieczeń społecznych.

Wskazując na powyższe pozwany organ rentowy wniosł o zmianę w punkcie I wyroku i oddalenie odwołania w całości.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w T. zasługuje na uwzględnienie jedynie w niewielkim zakresie.

Stan faktyczny sprawy pozostawał poza sporem. Uprawniona do renty rodzinnej S. G. w okresie od listopada 2011 r. nie miała statusu ucznia, nie pobierała nauki, co oznacza iż nie zostały przez nią spełnione wymogi określone w art. 68 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS (naukę zawodu w celu przygotowania zawodowego w Salonie (...) odbywała od 1 lipca 2008 r. do 11 października 2011 r. – zaświadczenie k. 125 a.r.). Pobrane zatem od 1 listopada 2011 r. świadczenia należało uznać zatem za nienależnie i podlegające zwrotowi w myśl art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, co zasadnie ustalił Sąd Okręgowy, a co nie stanowiło również przedmiotu apelacji.

Z akt rentowych wynika, że zaskarżona przez S. G. decyzja zobowiązująca ją do zwrotu renty rodzinnej z dnia 12 marca 2014 r. została jej doręczona w dniu 18 sierpnia 2014 r. Z akt tych wynika również, że przed wydaniem tej decyzji organ rentowy nie wzywał wnioskodawczyni do zwrotu nienależnych świadczeń w innej formie.

Zgodnie z art. 84 ust. 1 ustawy z dnia 13 października 1998 r. (Dz. U. z 2015 r., poz. 1502 – j.t.) osoba, która pobrała nienależne świadczenie z ubezpieczeń społecznych, jest obowiązana do jego zwrotu, wraz z odsetkami, w wysokości i na zasadach określonych przepisami prawa cywilnego, z uwzględnieniem ust. 11.

Powołany wyżej przepis ust. 11 dotyczy sytuacji, gdy - pomimo zawiadomienia organu rentowego przez osobę pobierającą świadczenia o zajściu okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty - świadczenia były nadal wypłacane. Kwoty nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych podlegają zwrotowi bez odsetek za zwłokę. Z taką sytuacją nie mamy do czynienia w niniejszej sprawie. S. G. nie poinformowała organu rentowego o braku podstawy do pobierania renty rodzinnej w spornym okresie (powołując się na brak wiedzy w tej materii) – co jest okolicznością niesporną - zobowiązana jest zatem do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia wraz z odsetkami.

Wbrew odmiennemu pogładowi wyrażanemu przez organ rentowy (nie tylko w niniejszej sprawie) daty rozpoczęcia naliczania odsetek nie można utożsamiać z datą ustania uprawnień do świadczenia aktualizującą obowiązek ich zwrotu – inna jest bowiem podstawa prawna ich żądania. Obowiązek zwrotu świadczenia nienależnie pobranego („głównego”) dotyczy całego okresu jego pobierania (od pierwszego miesiąca do czasu wstrzymania wypłaty świadczenia bądź ponownego nabycia do niego prawa), natomiast obowiązek zapłaty odsetek aktualizuje się dopiero w momencie poinformowania strony o takim obowiązku.

Przypomnieć należy, że instytucja nienależnie pobranych świadczeń jest regulowana ustawowo – art. 138 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2013 r., poz. 1440 j.t. ze zm.) – i każde świadczenie przyznane bądź wypłacone we wskazanych w tej definicji okolicznościach staje się świadczeniem nienależnym. Żądanie zwrotu świadczenia nienależnego odbywa się w drodze wydania decyzji administracyjnej i dopiero od momentu jej skutecznego doręczenia na osobie zobowiązanej ciąży obowiązek jego zwrotu (a o tym organ rentowy zdaje się zapominać). Ta data „aktywizuje” również wcześniej nie istniejący obowiązek odsetkowy. Stanowisko sądów powszechnych jest w tej materii utrwalone – vide przykładowo wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 marca 2013 r. (III AUa 1311/12), wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 29 stycznia 2014 r. (III AUa 784/13) i z dnia 17 września 2014 r. (III AUa 2425/13). W orzeczeniach tych podkreśla się, że zwrot "żądać zwrotu" z art. 84 ust. 3 u.s.u.s. należy rozumieć jako doręczenie decyzji w tym przedmiocie. Dopiero bowiem od tego momentu dłużnik pozostaje w zwłoce.

Stanowisko powyższego znajduje również akceptację w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Wskazać należy chociażby na wyrok tego sądu z dnia 3 lutego 2010 r. (I UK 210/09), w uzasadnieniu którego podkreślono, że „świadczenia z ubezpieczeń społecznych są przyznawane w drodze decyzji administracyjnych i na podstawie decyzji administracyjnych są wypłacane. Nie można zatem utrzymywać, że świadczenia wypłacone na podstawie pozostającej w obrocie prawnym decyzji administracyjnej jako nienależne podlegały zwrotowi w dacie wypłaty, choćby przesłanki przyznania świadczenia w rzeczywistości nie istniały lub odpadły. Świadczenia w myśl art. 84 ustawy systemowej i art. 138 ustawy o emeryturach i rentach uważane za nienależne podlegają zwrotowi dopiero wtedy, gdy organ rentowy wyda stosowną decyzję administracyjną. Pogląd ten umacnia treść art. 84 ust. 4 i ust. 7 ustawy systemowej, w których użyte zostały sformułowania "kwoty nienależnie pobranych świadczeń ustalone prawomocną decyzją" (ust. 4) oraz "uprawomocnienie się decyzji ustalającej te należności" (ust. 7). Świadomość uzyskania prawa do świadczeń na podstawie fałszywych zeznań lub dokumentów albo innego rodzaju wprowadzenia w błąd organu rentowego jest jedynie jedną z przesłanek wydania decyzji. Organ rentowy jest przy tym - z mocy art. 138 ustawy emerytalnej (tak samo z mocy art. 84 ustawy systemowej) - ograniczony co do okresu, za który może żądać zwrotu kwot nienależnie pobranych świadczeń. W tej decyzji organ określa kwotę świadczeń nienależnych. Od kwoty wymienionej w decyzji należą się odsetki "w wysokości i na zasadach prawa cywilnego".

Zasadą określoną w prawie cywilnym, odnoszącą się do odsetek jest – jak wyjaśnia dalej Sąd Najwyższy w cytowanym orzeczeniu – możliwość ich żądania w razie opóźnienia się dłużnika ze spełnieniem świadczenia (art. 481 § 1 k.c.), przy czym określenie terminu, od kiedy dłużnik (pobierający nienależne świadczenie z ubezpieczenia społecznego) opóźnia się z jego zwrotem nie jest objęte odesłaniem. Nie jest to materia "zasad prawa cywilnego" lecz prawa ubezpieczeń społecznych. Określenia zatem od kiedy należą się odsetki od świadczeń z ubezpieczenia społecznego (w tym tych podlegających zwrotowi), należy poszukiwać w prawie ubezpieczeń społecznych nie zaś w prawie cywilnym.

Tożsamo stanowisko zajął Sąd Najwyższy również w wyroku z dnia 16 grudnia 2008 r. (I UK 154/08) wskazując, iż odesłanie do "prawa cywilnego" dotyczy wyłącznie zasad zapłaty i wysokości odsetek, a nie zasad zwrotu nienależnego świadczenia. Nie ma żadnych podstaw do stosowania przepisów prawa cywilnego (o bezpodstawnym wzbogaceniu lub czynie niedozwolonym) do oceny wymagalności, czy przedawnienia samego nienależnie pobranego świadczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 września 2007 r., I UK 90/07, OSNP 2008 nr 19-20, poz. 301). Zasady określające zwrot takiego świadczenia ze względu na upływ czasu (dawność, w tym znaczeniu potocznie przedawnienie) wskazane są w art. 138 ust. 4 i 5 ustawy o emeryturach i rentach (zasadniczo za okres nie dłuższy niż 3 lata od "żądania zwrotu", czyli wydania decyzji w tym przedmiocie). "Żądanie zwrotu" nienależnie pobranego świadczenia następuje przez doręczenie dotyczącej tego decyzji (można powiedzieć, że staje się wymagalne w tym momencie, a nie w czasie spełniania świadczeń). Z tą chwilą następuje też wymagalność (w prawnym znaczeniu według prawa cywilnego - art. 359 § 2 k.c.) roszczenia o odsetki, gdyż od tej chwili dłużnik pozostaje w opóźnieniu ze spełnieniem świadczenia głównego (art. 481 § 1 k.c.). Z tą też chwilą rozpoczyna się bieg przedawnienia roszczenia o zapłatę odsetek (art. 120 § 1 k.c.; por. wskazany wyżej komentarz).

Sąd Apelacyjny w niniejszej sprawie podziela wyrażone powyżej stanowiska. Wnioskodawczyni niewątpliwie nie dopełniła ciążącego na niej obowiązku i nie zawiadomiła organu rentowego o fakcie zaprzestania kontynuowania nauki (choć stosowne pouczenia widnieją w doręczanych jej decyzjach) i w konsekwencji w okresie wskazanym w decyzji korzystała z nienależnych jej środków pieniężnych. Powyższe nie przekłada się jednak na prawidłowość zobowiązania jej do zwrotu tej kwoty wraz z odsetkami już od daty rozpoczęcia pobierania nienależnych świadczeń, co miałyby stanowić „wynagrodzenie za korzystanie przez dłużnika z cudzych pieniędzy należnych wierzycielowi” oraz „zrekompensować spadek wartości pieniądza”. Odsetki w prawie ubezpieczeń społecznych nie pełnią tożsamej funkcji jak w prawie cywilnym, nie są odszkodowaniem czy też zadośćuczynieniem systemowi ubezpieczeń społecznych za pobierane w czasie rzeczywistym nienależne świadczenia. Każde zobowiązanie i uprawnienie w prawie ubezpieczeń społecznych musi wynikać z decyzji, która to dopiero kształtuje prawa i obowiązki osób zainteresowanych. Organ rentowy ma zatem prawo żądać odsetek ustawowych liczonych od chwili, od której ubezpieczony pozostaje w opóźnieniu, a ta "uaktywnia się" dopiero z chwilą wezwania do zapłaty. W przypadku nienależnie pobranego świadczenia z ubezpieczenia społecznego wezwaniem do zapłaty jest doręczenie decyzji organu rentowego stwierdzającej obowiązek zwrotu. Żądanie wyprzedzające to wydarzenie należy uznać za błędne.

Reasumując Sąd Apelujący uznał wyrok Sądu I instancji za słuszny w zakresie w jakim „zwalnia” wnioskodawczynię z obowiązku zapłaty odsetek za okres zamknięty od 11 listopada 2011 r. do dnia wydania decyzji tj. do dnia 12 marca 2014 r. Argumentacja apelującego, pozostająca w sprzeczności z istotą obowiązującej w tym zakresie regulacji prawej, nie zasługiwała na uwzględnienie o czym Sąd Apelacyjny orzekł jak w punkcie II wyroku na podstawie art. 385 k.p.c.

Zwrócić jednak należy uwagę, że Sąd Okręgowy orzekając w sprawie nie ustrzegł się błędu. Niefortunne jest przede wszystkim samo sformułowanie sentencji wyroku. Zobowiązując S. G. do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia za okres od 1 listopada 2011 r. do dnia 31 sierpnia 2013 r. w kwocie 9.308,72 zł wraz z ustawowymi odsetkami od 18 marca 2014 r. (pkt 1 wyroku) oraz oddalając odwołanie od decyzji w pozostałej części (punkt 2 wyroku) wywieść można by, że sytuacja skarżącej uległa pogorszeniu – nie dość, że Sąd oddalił odwołanie w całości to jeszcze zobowiązał do zapłaty odsetek za dalszy okres (nie określając przy tym, że odsetki należą się do dnia zapłaty). Dopiero analiza sentencji wyroku z jego uzasadnieniem daje podstawę do przyjęcia, że Sąd w punkcie 2 oddalił odwołanie wnioskodawczyni w zakresie dotyczącym należności głównej. Prawidłowo w realiach niniejszej sprawy Sąd powinien orzec, zmieniając zaskarżoną decyzję organu rentowego, że S. G. nie jest zobowiązana do zapłaty odsetek za okres od

11 listopada 2011 r. do dnia 12 marca 2014 r. Wyrok byłby wówczas jasny i nie pozostawiał żadnych wątpliwości co do zakresu zmiany decyzji.

Uszło uwadze Sądu Okręgowego, że sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych rozpoznawane są w postępowaniu odrębnym przewidującym szczególnie uregulowania prawne. Postępowanie w tych sprawach, w odróżnieniu od „zwykłych” spraw cywilnych, inicjowane jest wniesieniem przez ubezpieczonego odwołania od decyzji organu rentowego lub odwołania w razie niewydania przez organ rentowy decyzji w terminie dwóch miesięcy od zgłoszenia roszczenia (art. 476 § 2 i 3 k.p.c.). To treść decyzji, od której wniesiono odwołanie wyznacza przedmiot i zakres rozpoznania oraz orzeczenia sądu (por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1999 r., sygn. akt II UZ 52/99, OSN 2000, nr 15, poz. 601; orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1999 r., sygn. akt II UKN 204/99, OSN 2001, nr 5, poz. 169). Sąd nie działa w zastępstwie organu rentowego, w związku z czym nie ustala ab initio prawa do świadczeń i choć samodzielnie oraz we własnym zakresie rozstrzyga wszelkie kwestie związane z prawem lub wysokością świadczenia objętego decyzją, to jego rozstrzygnięcie odnosi się do zaskarżonej decyzji (art. 477¹⁴ § 1 i 2 i art. 477^{14a} k.p.c.). Przeniesienie sprawy na drogę sądową przez wniesienie odwołania od decyzji organu rentowego ogranicza się do okoliczności uwzględnionych w decyzji, a między stronami spornych; poza tymi okolicznościami spór sądowy nie może zaistnieć (por. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 22 października 2012 r., III AUz 98/12, LEX nr 1223485; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 września 2010 r., II UK 84/10, LEX nr 661518).

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, Sąd Okręgowy rozpoznając sprawę, której przedmiotem było zobowiązanie S. G. do zwrotu renty rodzinnej za okres 1 listopada 2011 r. do 31 sierpnia 2013 r. z odsetkami od dnia 11 listopada 2011 r. do dnia 12 marca 2014 r., powinien był ocenić prawidłowość tej decyzji tj. czy wnioskodawczyni pobrała nienależnie świadczenie, czy obowiązana jest do jego zwrotu i czy ma obowiązek zapłaty odsetek za okres wskazany w decyzji. Orzekając o odsetkach za dalszy okres Sąd orzekając wykroczył poza przedmiot zaskarżonej decyzji.

Stosownie do treści art. 321 § 1 k.p.c. sąd nie może wyrokować, co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Związanie sądu przy wyrokowaniu żądaniem jest wyrazem obowiązywania w postępowaniu cywilnym zasady dyspozytywności, zgodnie z którą to powód decyduje nie tylko o wszczęciu postępowania, ale także o zakresie rozstrzygnięcia sprawy. Niedopuszczalność wyrokowania, co do przedmiotu nieobjętego żądaniem oznacza niemożność objęcia rozstrzygnięciem innych żądań niż przedstawione przez powoda. Rola sądu w procesie cywilnym sprowadza się zatem wyłącznie do oceny zasadności zgłoszonych przez powoda żądań, w konsekwencji czego nawet, gdy sąd oddalając sformułowane przez powoda żądania uznałby, że powód z przytoczonych w pozwie okoliczności mających uzasadniać jego wystąpienie na drogę sądową mógłby skutecznie dochodzić innych niż niezasadnie zgłoszone żądań to nie może w związku z uregulowaniem wynikającym z ww. przepisu uwzględniać tych innych, a nie zgłoszonych żądań (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 stycznia 2014 r., LEX nr 1439040). Niedopuszczalność wyrokowania co do przedmiotu nieobjętego żądaniem oznacza niemożność objęcia rozstrzygnięciem innych żądań niż przedstawione przez powoda (wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 24 czerwca 2014 r., I ACa 155/14, LEX nr 1498954), albowiem przewidziane w art. 321 k.p.c. związanie sądu żądaniem, ma charakter bezwzględny i oznacza przywrócenie należytej rangi zasadzie dyspozytywności (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 kwietnia 2014 r., I ACa 1574/13, LEX nr 1459096). Przypomnieć należy, że w sprawach bowiem z zakresu ubezpieczeń społecznych zakres i przedmiot rozpoznania sądowego wyznacza przedmiot decyzji organu rentowego i żądanie zgłoszone w odwołaniu wniesionym do sądu (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 2 marca 2011 r., II UZ 1/11 LEX nr 844747; z dnia 13 maja 1999 r., II UZ 52/99 OSNP 2000/15/601; z dnia 18 marca 2008 r., II UZ 4/08 OSNP 2009/11-12/163 i inne). Specyfiką tego postępowania jest ocena legalności decyzji organu rentowego według stanu rzeczy istniejącego w chwili jej wydania.

Przekładając poczynione ustalenia na grunt analizowanej sprawy wskazać należy, że przedmiotem sporu była kwestia żądania przez organ rentowy zwrotu przez S. G. nienależnie pobranej renty rodzinnej wraz z odsetkami za okres zamknięty (liczonymi do dnia wydania decyzji tj. 12 marca 2014 r.) stąd wydanie przez Sąd Okręgowy orzeczenia w zakresie nieobjętym decyzją (i żądaniem pozwanego) stanowiło naruszenie art. 321 § 1 k.p.c. Niedopuszczalnym

bowiem było zastępowanie organu rentowego przez Sąd i zobowiązanie wnioskodawczyni do zapłaty odsetek za dalszy okres.

Mając powyższe na względzie Sąd Apelacyjny na mocy art. 386 § 1 k.p.c. w zw. z art. 386 § 4 kpc i art. 321 k.p.c. orzekł, jak w punkcie 1 sentencji.